TÜRK TOPLUMUNUN DÜNÜ VE BUGÜNÜ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER (SOSYO-KÜLTÜREL BİR ANALİZ)

İshak ALATON

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı ve
Açık Toplum Vakfı Kurucu Üyesi

•••

Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlamakla başlayayım. Beni takdim eden hanımefendi herhalde farkındasınız iş adamlığı mı ön plana çıkardı. Çünkü Dünya ve Türkiye beni böyle tanıyor da, buraya ben o sıfatla gelmedim. Onun altını çizmek istiyorum. Ben buraya (TESEV) Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın kurucu üyesi ve aynı zamanda Açık Toplum Vakfı'nın da kurucu üyesi olarak geldim. Çünkü topluma hitap ederken bir işadamı olarak değil de toplumun bir insanı, topluma hizmet vermek isteyen bir insan olarak bilinmek istiyorum. Bunun bir de pratik sebebi var. Bu bir sır değil, çünkü bilinen bir olay. Bir iş adamlığı ile bu Açık Toplum Vakfı pramotörü ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın çalışmaları, topluma yönelik çalışmaları çoğu zaman çelişiyor. Çelişince de açmazda kalıyorum fakat bunu da şirkete hemen şu şekilde izah ettim. 19 yıl önce bir yazı yazdım. Bizim bir gazetemiz var bütün dostlarımıza dağıttığımız 15-16 bin basan bir gazete. "Bizim Dünyamız" isimli. Orada bir yazı yazdım. Yazının başlığı "lüzumsuz olabilmek" lüzumsuz olmak değil de lüzumsuz olabilmek, yani isteyerek lüzumsuz olmak ve ekonomik kariyerim yani iş adamlığı kariyerimin bir yerde değişmesi gerektiğine inandım. Vakti gelince genç insanları öne çıkarıp biraz akil insan olarak geriye çekilmenin faydalarına her zaman inandım bunu İsveç'teki genç yaşımda da gördüm. Oradaki politikacıların 60 yaşına geldiklerinde 35 yaşındaki bir genci yetiştirerek kendi yerlerine koyduklarının önemini idrak ettim. Dedim ki ben de böyle yapacağım, zamanı gelince gençleri motive edeceğim dedim ve öyle yaptım. Bugün şirketimin yani Alarko'nun yönetimi tamamen profesyonellerin elinde. Onlara tam güvenim var ve duymasınlar ama benden iyi yönetiyorlar. O bakımdan da çok mutluyum ve tabii benim boş kalmamam gerekir. Çünkü, benimde bir aktif bir hayatım var. İşte biraz önce hanımefendinin dediği gibi 76 yaşında iken yeni bir proje başlattım. Ceviz ağaçlarını böyle sağa sola diktirdim. Binlerce dostuma, binlerce dönüm. Böylece ceviz ve badem ağacı olarak ortaya kondu ve işte bazı ceviz ağaçları

daha erken meyve verdiği için iki seneden beri ben kendi cevizlerimi kırıyorum. O da ayrı bir mutluluk veriyor bana.

Bugün 84 yaşındayım sevgili hocamızın daveti üzerine, telefon ettiler bana geçen gün bir televizyon programında beni izlemişler. Dediler ki gelen dostlarımız sizi dinlemek isterler dediler. Ben de heyecanla kabul ettim. Çünkü hem şöhretini duydum hocamızın hem de topluma yönelik çalışmalarının ne kadar önemli olduğunun idraki içindeyim. Bunu dostlarımda söylüyor bende görüyorum. Mesela medyadan takip etmiş olsanız gerek bankaların kendi aralarındaki ilişkilerinde gördükleri aksaklıkları altını çizerek çok dengeli çok da rakik bir ceza ile yetinmiş olmaları da bankacılar arasında büyük bir anlayışla karşılandı onu da siz söyleyebilirim sayın hocam. Yerindeydi, doğruydu ve dengeliydi. Yani bütün bu çalışmalar bu Rekabet Kurumu'nun çalışmaları sivil topluma yönelik bir hizmet olarak biz hadi öbür şapkamı giyeyim, işadamı olarak, iş dünyasının temsilcisi olarak faydalarına inanıyoruz. Fakat özellikle ben sivil topluma yönelik sivil toplumda sağlıklı şeffaf bir ekonominin gelişmesi yolundaki çabaların önemini idrak eden bir insan olarak bunu iki defa faydalı buluyorum.

Son zamanlarda önemli bir olay yaşıyoruz. Dünya değişiyor ve yalnız değişmekle kalmıyor, değişim ivmesi de gittikçe hızlanıyor, ivme de yükseliyor. Öyleyse değişimi anlamakta güçlük çekiyoruz ve gecikiyoruz ve bizleri bekleyen tehlikede bence de bu gecikme. Zamana uygun tedbirleri almada gecikiyoruz. Geçmişe bakıyorum hep geciktik veya geciktirildik. Değişime ayak uyduralım diyorum artık. Değişimi anlamak için önce önyargılarımızı sorgulayalım, aklımızın ambargolarının zincirlerini kıralım, dünün gerçekleri dünde kaldı diyelim ve bugünün gerçeklerini anlamaya çalışalım.

Fikir değiştirmeyen iki tür insan vardır diyor Friedrich Nietzsche. Onlarda ölüler ve canlılar. Canlılar her zaman fikir değiştirirler çünkü şartlar değişiyor. Dünyanın şartları değişince sizin de algılarınız, fikirleriniz, çözümleriniz değişmeli. Zaten değişim çağındayız. Bizler Türkiye'deki bu değişimi yaşarken evet son yılların değişimi Türkiye'de çok olumlu bence. Etrafımızdaki ülkeler karışmaya başladı önce Tunus'la başladı sonra Mısır sonra Libya şimdide diğerleri sırada malum. Türkiye bu ülkeler için bir rol model olarak görülüyor onlar için Türkiye bir umut ışığı, bir demokrasi modeliyiz.İyi de acaba biz ne kadar iyi bir demokrasiyiz? Bunu sorgulayalım bence alınacak daha çok yol var. Bende bunun için buradayım. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da iki aydır devam eden büyük halk hareketinde benim ilgimi en çok çeken bir olayı sizlerle tartışmak istiyorum. Önce Tunus'ta Bin Ali sonra Mısır'da Hüsnü Mübarek ayaklanan toplumu yatıştırmak için para dağıtmayı denediler. Emeklilere zam, işçilere zam vaat ettiler. Suudi Arabistan Kralı 40 milyar doları hızla dağıtma programını topluma anlatma telaşında bugünlerde ama ayaklanan halk ne diyor. Halk diyor ki

biz para istemiyoruz sadece sen başımızdan git. Biz demokrasi istiyoruz diyorlar. Demokrasi istiyorlar.

Şimdi kendimize dönelim, demokrasi arayışında olan bu ülkelere model olacak demokrasimizin bugünkü haline bakalım. Daha iyi olacak isek geçmişte nasıldık. Geçmişimizden ders alalım ki aynı hataları tekrarlamayalım. Bakın benim yaşım müsait bu olayları ben fiilen yaşadım onun için söyleyebilirim. 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı sona erdi. Savaş yorgunu Avrupa'da yıkılmamış sadece üç ülke vardı. İsviçre, İsveç ve Türkiye. Türkiye bir Avrupa ülkesi bunu haritaya bakın görürsünüz. Anadolu, Avrupa. O yılları ben yaşadım. 1945-1950 yıllar arasında Türkiye'nin tarım ürünleri Napoli'ye, Marsilya'ya ve diğer limanlara giderek Avrupa'nın aç insanlarını doyurduk. Türkiye zengindi Avrupa yıkılmıştı. O zamanın rakamlarını vereyim ki rakamsal konuşarak daha belirgin olsun fark. O zamanlar 1950 yılının geliri Türkiye'nin fert başına geliri sadece 300 dolardı ama Japonya 130 dolardı ve Kore 65 dolardı. Almanya ise sıfıra yakındı çünkü tamamen yıkılmıştı. Ben 1950'de Almanya'yı dolaştığımda insanları hale barakalarda yaşıyorlardı çünkü ayakta bina kalmamıştı. Bakın o zaman 1950'de Türkiye'nin geliri 300 dolar ama Alman'ın geliri sıfıra yakın hadi 60 dolar diyelim. 1950 yılında bir Türk, beş Alman'a bedel. Bu rakamı aklımızda tutalım. 1947-1948 yıllarında ben o zaman yedek subay asteğmen olarak Polatlı'da topçu okulunda ders veren bir Amerikalının tercümanı olarak, hem Marshall planının askeri malzemesinin tesliminde bulundum hem de İngilizceyi öğrendim askerlikte. Amerika bu yardımı yaparken, Marshall yardımını yaparken bir şart ileri sürdü dedi ki siz öncelikle demokrasiyi kabul edeceksiniz dedi. Bunun üzerinde duruldu. Ankara'da o zaman İsmet İnönü hükümeti vardı. Kerhen de olsa kabul edildi. Çünkü o zamana kadar demokrasi neydi Türkiye alışık da değildi, hazır da değildi ama mecburen hızlı bir şekilde demokrasiye girdik, demokratik sistemi kabul ettik.Nitekim 1950'de biliyorsunuz Adnan Menderes % 80 oyla iktidara geldi. Türkiye demokrasiye girdi. 1950'de iktidar değişti ve demokratik zamanımız başladı ve aynı zamanda Almanya'da yine Amerikalıların empoze ettiği sistemle Nazizm'den çıkmışlardı çünkü mecburen kabul ettiler yıkılmış bir ülke. Onlar da demokratik yola girdiler.

Tabi Amerika'nın bu demokrasiyi bize empoze etme şartını biraz analiz etmemiz lazım. Amerika demokrasiyle yönetilmemizi istedi ve dayattı böylece Hitler gibi despotların savaş arzularını önlemek istedi. Amerika'nın hedefi buydu. Demokrat olmak, halkın yönetimi o zaman bunlara alışık değildik o yıllarda. Tabi burada parantez açmak istiyorum Amerika 1946 da demokrasiyi Türkiye'ye dayattı ise herhalde Amerika'nın çıkarı vardı ve bu Türkiye'nin aleyhineydi diye düşünenler olabilir aranızda ama buna da saygı duyarım ama mantıklı bulmam. İkinci parantezde bir kuraldır değişmez evrensel önemli bir kuralı burada

inceleyelim. Haritaya bakın dünyaya bakın İki yüz'e yakın ülke var. İsveç, Almanya, Amerika gibi gelişmiş, zengin, toplumu refah için yaşayan bütün ülkeler istisnasız bütün ülkeler demokrasi ile yönetiliyor. Karşı tarafta da gelişmemiş, fakir kalmış, toplumun açlıkla boğuştuğu bütün ülkelerin hiçbirinde demokrasi yok. Bu fakir ülkelerin hepsini ya bir diktatör ya da bir cunta yönetiyor. Askeri cunta çok zengin, halk ise perişan ve aç. Kuzey Kore'de görürsünüz televizyonlarda bir diktatör var ve halk açlıktan ölüyor. Açlıktan ölen binlerce insan var. Demek ki bilmemiz anlamamız gereken önemli kural; demokrasi zenginlik demek, refah demek. Diktatör veya askeri cuntanın yönetiminde ise sadece fakirlik ve işsizlik var. Bir kaç tane de çok zengin insan veya birkaç zengin aile var. Diktatörün etrafında gelişen yakın olanlar. Bakın Mısır'da Hüsnü Mübarek düştüğü gün bu zenginler de apar topar aynı gün dış ülkelere kaçtılar. Ben buraya neden geldim. Sizlerin daha çok demokrasi istiyoruz diye bilinçlenmenizi için geldim. Gelecekte demokrasimiz tehlikeye girerse suskun kalmamanız için bilinçlenmenizi istiyorum. Çocuklarınızın refahı ve mutluluğu için demokrasimize sahip çıkınız istiyorum.

1946 yılına dönelim. Almanya yıkık, gerçek demokrasi hareketi ile sıfırdan yola çıktı. Demokratik Anayasa Türkiye'de de aynı yıl demokrasiyi kabul ettik. Demokrat Parti kuruldu dört yıl sonraki yani 1950 seçimlerinde Adnan Menderes oyların % 80'ini aldı ve toplum tek parti baskısından kurtuluşunu günler boyunca sokaklarda kutladı. Ben o günleri yaşadım. 1950 yılında aynı şartlarla yola çıkan Almanya ve Türkiye bakın burada çok önemli bir mukayese yapıyorum. 50 yıl sonra yani 2000 yılında nereye vardılar. Unutmayalım ki 1950 yılında bir Türk beş Alman'a bedeldi. 1980'lerin sonlarına doğruda Batı Almanya komünist baskı altında kalmış Doğu Almanya ile birleşti ve büyük bir ekonomik sarsıntıda yaşadı. Onu da hazmetti ve buna rağmen 2000 yılına gelindiğinde Almanya'nın fert başına geliri 36.000 dolardı. Türkiye'nin ise sadece 3000 dolarda kaldı. Yani 2000 yılına geldiğimizde bir Alman on iki Türk'e bedel oldu. Şimdi bakın yola çıktığımızda bir Türk beş almana bedel 50 yıl sonra bir Almam on iki Türk'e bedel. 12 kere beş 60. Almanya Türkiye'yi böyle atmış misli daha hızlı zenginleşti. Yani yüzde 6000 korkunç bir fark. Almanya 50 yılda 100 metre ileri gitti,Türkiye ise sadece bir buçuk metre ileriye gitti. Yerinde saydı. Bakın aslında Almanya altmış misli hızlı büyümedi. Almanya normal büyüdü özel sektörün dinamizmiyle ve demokratik yönetimin desteğiyle refaha ulaştı çünkü özel sektörü teşvik etti ve inkitaya uğramadı. Türkiye'de ise ekonominin gelişmesi devamlı olarak engellendi. Bürokrasi tarafından yönetimdeki kavgalar yüzünden her on senede bir demokrasi inkitaya uğradı hepimiz biliyoruz. 1960 darbesi halkın oyları ile seçilmiş başbakanımızı ve iki bakanımızı darağacında asılmış bulduk ve hiçbirimizin sesi çıkmadı. Başımızı kuma gömdük. Bugün aradan 50 yıl geçmiş olsa da demokrasi

tarihimizdeki bu kara lekenin ağırlığını aynen yaşıyoruz. O günleri gördüm. O günlerin ceberut devlet aygıtının değnekle güttüğü sivil toplum yani bizler bugünkü gibi bilinçlenmiş ve örgütlenmiş olsaydık sokaklarda yürüyüp cesaretle sesimizi yükseltir ve bu utanç verici idamlara karşı tavır koyardık. Baskıcı devlet aygıtı da haddini bilir ve barakalarına çekilirdi. Muhtemeldir ki o günlerden sonra yaşadığımız diğer sayısız irili ufaklı diğer darbeleri de ve yapılmamış darbe hazırlıklarını da önlerdik. Böylece Almanya benzeri bir çağdaş demokrasiyi geliştirir ve zenginleşirdik. Millet ve devlet olarak da saygınlığımız artardı. Ne yazık ki böyle olmadı. Baskıcı ve hoyrat devlet aygıtı da darbe yapmayı bir alışkanlık haline getirdi. Darbelere karşı tavır almadık sivil toplum olarak. Darbecilere cesaret verdik ve utanmadan da onları alkışladık ayrıca.

27 Mayıs 1960'tan cesaret alanlar 1971 yılında aynı oyunu tekrar oynadılar. İkinci darbe yedik. Tam nefes almak üzereyken yine birileri rahatsız oldu ve 1980 yılında 12 Eylül darbesini yaşadık. 1982' de bize süngüyle dayatılan demir gömlekli anayasayı kabullenirken sadece 100 kişiden 8'i "hayır" oyu verme cesaretini gösterdi. Bugün hala bu baskıcı despot Anayasa ile yönetiliyoruz. Hala değişmedi. 1997 yılında dördüncü bir darbe geldi. Bir post-modern darbe yaşadık ve son günlerde çok tartışıldığı için bunun üzerinde durmuyorum artık bütün detaylarını siz biliyorsunuz. Gazeteler artık daha rahat daha cesaretle yazılıyor bunlar.

Netice olarak 50 yılda dört darbe ve demokrasimiz hala ayakta ise belki buna da şükür diyelim ama ders alalım. Bakın burada demokrasimize sahip çıkalım diyorum. Üç ay sonra gelecek seçimlerde oy verme günü bizlere verilen sözü unutmayalım. Çağdaş demokratik yeni bir Anayasa için dayatalım. Sesimizi duyuralım ve 1982 anayasasını da artık tarihe gömelim. Zamanı geldi. Demokrasinin yalın bir tarifi şöyle ; demokrasi sadece eşit olma hakkı değil aynı zamanda farklı olmanın eşit hakkı. Farklı olmanın eşit hakkı bu farklı olmayı biraz açayım. Müslüman Sünni Türkler farklı olan Alevi Kürtlerin eşit hakkı, Midyat'taki Süryanilerin eşit hakkı, Antakya'daki Hıristiyan Arapların eşit hakkı veya İstanbul'daki Musevi vatandaşların eşit hakkı. Eğer hedefimiz çağdaş bir demokrasinin şemsiyesi altında aynı ufuklara yönelen mütecanis bir toplum, bir millet yaratmak ise ki öyle olmalı. O zaman bu farklı olmanın tartışılmaz haklarını özümseyelim. Anlayalım ve bu hakları hep birlikte savunalım ve böylece çağdaş bir millet olalım.

Demokrasi yolunda mücadelemizin birinci hedefi olan bu yeni anayasamızın sadece çerçevesini birkaç cümle ile çizeceğim vaktimiz yok. Sadece birincisi sadece kendi varlığı ile yetinen bir devlet değil, öncelikle vatandaşa hizmeti hedef edinmiş bir çağdaş devleti yeniden yaratalım. İki, geç gelen adalet

adalet değildir. İnsan Hakları gaspıdır. Hızlı çalışan bir yargı sistemi kuralım. Sokaktaki adam bugün ki yargıya hiç güvenmiyor. Bu güveni yeniden hızlıca oluşturmamız gerekiyor. Devlete ve yargıya yeniden saygınlık kazandıralım. Üç, bürokrasimizi hızlandıralım, insan odaklı insana hizmet etme heyecanı duyan yeni bir bürokrasi zihniyeti geliştirelim. İnsanlarımız ne kadar hızlı zenginleşirse mutlulukları o kadar büyür. Toplumsal bir zenginleşmeye öncelik verelim ve bu yolda örgütlenelim.

Son olarak aramızda kamu hizmetinde olan veya onlarla ilişkisi olan dinleyicilere özel olarak hitap etmek istiyorum. Aranızda onlardan vardır eminim. Ben sizlerden de zihinsel bir devrim bekliyorum. Dünün alışkanlıklarını terk edip yarının Türkiye'sinin inşaasın da katkınızı bekliyorum. Bunun için yeni bir yaklaşımla topluma hizmeti ön planda tutan bir anlayış geliştirelim. Toplum olarak zenginleşmemiz bu yeni anlayış ve bu hizmet arzusu ile gerçekleşecek ve kısa bir zamanda bir Alman'ın bir İsveç'linin hayat standardına eşitleyeceğiz. Ben buna güveniyorum, inanıyorum. Aradaki bu farkı hızla kapatmamız lazım. Hatırlayın Almanya 10 yıl önce 36.000 dolar biz sadece 3000 dolar. Saygın bir toplum zengin bir Türkiye yaratmamız lazım.

Sizlere de son bir mesaj, iş dünyası ile yakın ilişki kurmanız ayıp değildir. Bir kanun veya yönetmelik hazırlarken özel sektörden de uzmanları davet edip dinleyin. Birlikte yazılan kanunlar ve talimatnameler topluma daha kolay anlatılır ve kabul ettirilir. Burada bir parantez, bürokrasi ve sivil toplum arasında bugünlerde mevcut olan ilişkileri tartışmamızın önemli olduğunu düşünüyorum. Bugünkü algılama bizlere Osmanlı'dan kalan bir miras. Devlet memuru devlete hizmet eder ve vatandaşa hükmeder. Onu küçümser, yukarıdan bakar. Bu algılamayı tartışmalı ve değiştirmeliyiz. Bakın genel konuşuyorum ,günü konuşuyorum, bugün büyük bir değişim yaşıyoruz ben bunun idrakindeyim yoksa hocamızın davetini garipserdim, aksine bu değişiyor. Ama yine de sorgulayalım. Bakın İngilizcede kamu görevlisi yani bürokrat "civil servant" olarak ifade edilir. Civil servant yani sivil toplum hizmetkarı, sivil topluma hizmet vermekle yükümlü insan. Amerika'da bir bürokrattan hizmet bekleyen insan yeri geldiğinde ben Amerikanlıyım demiyor. Ben bir vergi verenim diyor. Yani demek istiyor ki benim vergi dairesine yatırdığım paralarla senin maaşın ödeniyor ve bunu bilerek bana iyi hizmet vermek bana karşı borcun. Senin paranı ben veriyorum diyor. İşte bu zihniyeti Türkiye'de geliştirmemiz için öncelikle vergi reformunu yeni anayasanın içinde de bulmalıyız.

Bakın bugünkü şartlarda ekonominin de çok utanç verici bir yönünü açıklamak istiyorum. Bugünkü şartlarda Türk ekonomisinin yarıya yakın kısmı gri ekonomi. Yani vergi vermiyor, kaçak gelirler. 50 milyona yakın oy veren var bu ülkede ve ancak bir buçuk milyon vergi beyannamesi veren insan var. Elli

milyon, Bir buçuk milyon. Devletin geliri artarsa bizler yani sivil toplum daha iyi hizmet alırız devletten ve bürokratlar yani sivil topluma hizmet edenler daha yüksek gelir alma hakkını savunabilirler ancak. Bu paragrafı kapatırken derim ki yeni bir bürokrat vatandaş ilişkisi geliştirelim. Karşılıklı güvene dayanan hizmet etmeyi hedef edinen bir yeni bürokrat imgesi yaratalım. Böylece demokrasinin temeli sağlamlaşır, sizlerin de saygınlığınız artar. Göreviniz zaten topluma hizmettir. Toplum ile bürokrasi arası ilişkiler daha samimi olur. Bakın sizlere ilham verebilecek bir yenilik anlatayım. İsveç'te devlet kurumları periyodik olarak kendi mensuplarını ilgili oldukları sektörlerdeki firma ve özel kuruluşlara staj yapmak üzere gönderirler. Böylece özel sektörün çalışma düzenini bilfiil görüp dertlerini anlar ve ona göre kamu hizmetinin kalitesini yükseltirler ve verimi artırırlar.

Sözlerime son verirken zihnimde bir soru belirdi, ben acaba çok mu uçuk fikirlerle karşınıza geldim. Belki sıra dışı konuştum, beklediğiniz mesajları da verememiş olabilirim. Çünkü muhtemelen aklınızda işte hanımefendi de beni takdim ederken önceden yer etmiş bir kapitalist işadamı imgesi vardı. Bugün bu imgeye uygun bir adamı da bulmadınız karşınızda. Belki maddiyata dayalı iş dünyamızla ilgili söyleşide bekliyordunuz. Ama hatırlarsanız başta da söylemiştim önyargılarımızı sorgulayalım demiştim. İşte böylece aklınızdaki işadamı imgesi ile ilgili önyargınızı sorgulamanız için sizlere bir fırsat vermiş oldum.

Bu konuşmamda benim katkıda bulunmak istediğim hedefi size kısaca tarif ederek bitireyim konuşmamı. Benim Türkiye için tarifim şöyle; kendisiyle barışık, barış içinde yaşayan bir toplum. Aynı yönde ilerleyen ve zenginleşen bireylerden oluşan bir saygın ülke. Bugünkü saygınlığını daha da yukarıya taşıyacak bir Türkiye. Umarım bu konuşmamla sizleri sükut-u hayal'e uğratmadım. Sevgilerimi sunarım.